

Наталія Нікулішин

Національний університет «Львівська політехніка»

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО РОЗКРИТТЯ ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ «М'ЯКА СИЛА» У СУЧАСНІЙ ВІТЧИЗНЯНІЙ НАУЦІ

© Нікулішин Н., 2014

Розглянуто провідні ідей вітчизняних науковців щодо визначення змісту «м'якої сили» і можливості її реалізації сучасною Україною. Виділено три тематичні підходи до визначення змісту «м'якої сили». Перший орієнтується на культурну політику, враховуючи освіту та спорт, а два інших – на демократичні цінності та публічну дипломатію у широкому її розумінні. Доведено доцільність реалізації «м'якої сили» України саме через культурну її складову.

Ключові слова: «м'яка сила», Україна, публічна дипломатія, віртуальна дипломатія, культурна політика, діаспоральна політика, інформаційні операції, спортивний потенціал, ноополітика.

Natalia Nikulishyn

PRINCIPAL APPROACHES TO THE CONTENT OF THE «SOFT POWER» IN MODERN DOMESTIC SCIENCE

© Nikulishyn Natalia, 2014

The article considers the leading ideas of domestic scientists to determine the concept of the «soft power» in the context of public and virtual diplomacy, cultural and diaspora policy, sports image, peacekeeping capacity, noopolitics, etc.

Special attention is paid to the analysis of the projects by the Institute of World Policy, namely «Ukraine's Soft Power in the Region: The tool for effective foreign policy» and «Three Scenarios of EU-Ukraine Relations After the Election», in which practical aspects of Ukrainian «soft power» and potential sources of national «soft power» such as tourist attraction, energy partnership, democratization, etc are investigated. Also recommendations to further strengthening of the capacity of the «soft power» in the Ukrainian state are given.

The three thematic approaches to determining the content of «soft power» have been distinguished. The first one focuses on cultural policy, including education and sports, and the other two identify the values of democracy and public diplomacy in their broadest sense. Within the framework of the distinguished approaches expediency of realization of Ukrainian «soft power» is well-proven exactly through its cultural constituent that is predefined first of all, by existent political and economic instability, which, in recent years, became considerably sharp in connection to the vagueness of foreign-policy course of the Ukrainian state.

Key words: «soft power», Ukraine, public diplomacy, virtual diplomacy, cultural policy, diaspora politics, information operations, sports potential, noopolitics.

Під впливом різноманітних чинників змінюється сутнісне наповнення міжнародних відносин, а також принципів та механізмів їх реалізації. У контексті цієї проблематики альтернативними є ідеї професора Гарвардського університету Дж. Ная, акумульовані у концепцію «м'якої сили» (soft power), яка передбачає здатність отримувати бажаний результат радше через привабливість

(attraction), ніж через примус, залякування та підкуп. «М'яка сила» реалізується через низку складових: культуру, політичні цінності, зовнішню політику [23, С. 11]. Справді, і це аргументовано доводить американський дипломат Дж. Най, в епоху глобалізації та інформаційної революції дуже важливо розуміти той факт, що «не завжди силою володіє той, чия армія перемагає» [15]. У сучасній системі міжнародної взаємодії важливим є вміння переконувати, а головною метою держави (зокрема і України) – будувати відносини на принципах партнерства та співробітництва.

Структурні елементи «м'якої сили», зазвичай, використовують ті держави, які є світовими лідерами – США, країни ЄС, Росія або Китай та гармонійно поєднують як механізми «жорсткої сили», так і «м'якого впливу» на політику інших держав. Саме такий підхід є найефективнішим до впровадження концептуальних засад зовнішньої політики країн світу на початку третього тисячоліття.

Україна, яка порівняно нещодавно здобула державну незалежність і утверджується у статусі активного суб'єкта міжнародних відносин, повинна враховувати новітні тенденції, які характеризують сучасну сферу міждержавних взаємин. Саме використання Україною її багатих культурних надбань, підтримка демократичних цінностей може стати надійною основою для запровадження «м'якої сили» у реалізації зовнішньополітичного курсу країни. Такий підхід створить можливість визначити коло союзників (зокрема і нових) та суттєво покращити імідж країни у світі.

Вивченням стратегії «м'якої сили», з метою її практичної імплементації в зовнішньополітичні курси держав, займається чимало сучасних дослідників. З-поміж них виокремлюються теоретичні напрацювання Дж. Ная, Р. Кеохейна, Зб. Бжезинського, Е. Карра, П. Кеннеді, Б. Гілла, Я. Хуанга, В. Бурматова, Є. Панової, О. Русакової, О. Дугіна та ін. Про можливість застосування «м'якої сили» у зовнішньополітичному курсі України вітчизняні дослідники заговорили порівняно нещодавно. Відтак теоретичний рівень вивчення цього питання ще досить незначний у зіставленні з США, Китаєм чи РФ і зосереджений, головне, у працях М. Цюрупи, І. Слісаренка, О. Тищенко-Тишковець, С. Гуцал, Л. Чекаленко, О. Семченка, А. Луценко, Г. Піскорської, Є. Макаренка, Н. Марецької, І. Мусієнко, П. Гай-Нижника та ін. Тому **метою публікації** є розкриття ідей провідних вітчизняних науковців щодо змісту «м'якої сили» і можливості застосування її складових у зовнішній політиці сучасної України.

Концептуальні засади та особливості застосування «м'якої сили» у різних вимірах сучасної світової політики відображені у працях М. Цюрупи. Так, у *культурно-цивілізаційному* – «м'яка сила» є результатом формування нової політичної культури, за якої відбувся перехід від жорсткої до більш витонченої сили; у *ментальному* – важливим елементом «м'якої сили» в умовах протистояння є непрямі дії, а саме: морально-психологічний, інформаційно-пропагандистський вплив на противника; у *глобалізаційному* – важливу роль у структурі «м'якої сили» відводять засобам тиску, елементам насилля тощо. Натомість у сфері воєнної політики та національної оборони наближеною за змістом до «м'якої сили» є концепція «суспільної оборони», сутність якої розкривається через можливість залякування потенційного противника у спосіб використання опору населення потенційному агресорові [22].

Інша група дослідників, О. Зернецька, О. Скаленко, Д. Дубов, О. Литвиненко, В. Коломієць, Є. Макаренко, Н. Піпченко, Н. Марецька, А. Луценко, Г. Піскорська, О. Ваганова, М. Ожеван та ін., розглядають «м'яку силу» як ефективний інструмент реалізації національних інтересів у глобальному інформаційному середовищі.

У наукових працях О. Зернецької основна увага надається впливам засобів масової комунікації на світові політичні процеси, їх використання у зовнішньополітичній діяльності держав та реалізації національних інтересів у глобальному інформаційному просторі. Також досліджується проблема використання блогосфери (термін, що позначає сукупність усіх блогів та їхніх зв'язків) як чинника реалізації «м'якого впливу» [6; 7].

Є. Макаренко та Н. Піпченко обґрунтовують доцільність використання віртуальної дипломатії як складової «м'якої сили». На переконання дослідників, в інформаційну еру саме

віртуальна дипломатія перетворюється на ефективний інструмент реалізації зовнішньополітичних стратегій держави, позаяк сприяє поширенню політичної ідеології держави, її національних та культурних цінностей, а також посилення міжнародного іміджу у глобальному інформаційному середовищі тощо [11].

Теоретично обґрунтованим є підхід О. Скаленка щодо потенціалу «м'якого впливу», де увага акцентується на реалізації національного науково-інформаційного ресурсу з урахуванням інноваційних підходів, зокрема і у розвитку національного господарства. До прикладу, необхідною умовою успішної економічної інтеграції О. Скаленко визначає мобілізацію суспільства навколо комплексу «інформація + інтелект + інновації» [18].

Через призму інформаційних впливів (публічна та віртуальна дипломатія, медіадипломатія тощо) осмислюють стратегію «м'якої сили» А. Луценко та Г. Піскорська. Окрім застосування зовнішньополітичних комунікативних технологій у дипломатичній діяльності, дослідники звертають увагу на інші можливості нарощення «м'якої сили» держави, наприклад, через політику демократизації та реформування, розвиток регіонального партнерства тощо. Зокрема, наголошується на доцільності застосування запропонованих шляхів нарощення м'якого потенціалу і для України [10].

О. Ваганова також доводить ефективність використання засобів масової комунікації (віртуальна дипломатія, медіадипломатія тощо) під час реалізації «м'якої сили» у зовнішньополітичній діяльності. Використання таких форм реалізації дипломатії дасть змогу державі покращити інформаційне забезпечення національних інтересів, позиціонувати себе як самостійного, компетентного та потужного гравця на світовому інформаційному полі [3].

В умовах інформаційно-комунікативної революції головним завданням кожної держави, на думку М. Ожевана, є збереження державного суверенітету саме в інформаційній сфері. Адже боротьба за інформаційний суверенітет (або «м'яка війна») створила умови для виникнення різноманітних зовнішньо-інформаційних маніпулятивних впливів, так званих «м'яких загроз». Стратегічним пріоритетом у здійсненні зовнішньої та безпекової політики М. Ожеван називає концепцію «м'якої сили». Доцільність її застосування пояснюється з позиції можливості застосування елементів «м'якої сили» як засобів протидії відповідним «загрозам», а також механізмів здійснення неформальної інформаційної влади у міжнародній політиці [16].

О. Литвиненко та В. Бондаренко аналізують роль м'яких методів впливу (спеціальні інформаційні операції, пропаганда) в сучасному глобальному світі. У межах концепції «м'якої сили», на їх переконання, саме застосування інформаційних операцій є важливим інструментарієм вирішення не лише наявних, а й запобігання можливим конфліктам. Значний інтерес викликають висновки дослідників щодо становища України, де обґрунтовується доцільність та необхідність розвитку потужної наукової школи з вивчення спеціальних інформаційних операцій на теренах нашої держави, засадничі положення котрої вже розробили Національний інститут стратегічних досліджень, Національний інститут українсько-російських відносин, Інститут міжнародних відносин Київського університету ім. Т. Шевченка [2].

Інформаційна революція, на переконання В. Коломійця, призвела до зміни самої природи сили, надавши «м'якій силі» потенційного забарвлення. В сучасному інформаційному суспільстві «м'яка сила», у розумінні дослідника, – це достовірність інформації, що зумовлено розвитком інституту вільної (громадської) інформації. В. Коломієць вводить поняття ноополітики як методу реалізації зовнішньої політики в інформаціологічну епоху, яка визначає пріоритетність ідей, духовних цінностей, моральних норм, законів і етики, заснованих на застосуванні «м'якої сили». Відтак, встановлення та розвиток ноополітичних технологій, за В. Коломійцем, сприятимуть вирішенню конфліктів мирними засобами, посилять співробітництво між суб'єктами міжнародної взаємодії тощо [8].

Інша група дослідників, Н. Белоусова, І. Слісаренко, О. Тищенко-Тишковець, С. Гуцал та ін. розглядають «м'яку силу» у контексті теми публічної дипломатії. Так, Н. Белоусова наголошує на тому, що у вирішенні міжнародних проблем провідну роль відіграє публічна дипломатія, яка ефективно виражає волю громадянського суспільства, є рівноправним партнером держави у

розвитку міжнародного діалогу й співробітництва. Більше того, публічна дипломатія є дієвим механізмом залучення суспільної уваги міжнародної спільноти до нових викликів і загроз, вирішення глобальних проблем тощо. Дослідник доходить висновку про те, що в сучасному світі відбувся перехід до так званого «м'якого» впливу у вирішенні проблем міжнародного рівня. Це, своєю чергою, наштовхує уряди світових держав на усвідомлення необхідності трансформації національних зовнішньополітичних концепцій з «жорстких» на «м'які» [1]. Подібної думки дотримується й І. Слісаренко. Дослідник зазначає, що в сучасному світі публічна дипломатія слугує ефективним інструментом покращення іміджу держави, підвищення рівня її статусу у регіоні та в світі, а також дієвим важелем впливу на прийняття державних рішень [19].

Розуміння публічної дипломатії як інструментарію зовнішньополітичної комунікації з метою успішного впровадження «м'якої сили» у світі декларує і О. Тищенко-Тишковець. Особливу увагу дослідник звертає на характеристики публічної дипломатії України, наголошуючи на необхідності її зарахування до інструментарію популяризації вітчизняної політичної культури. До дієвих засобів зовнішньої політики О. Тищенко-Тишковець віднесла культурно-освітню політику, створення веб-сторінок про Україну, проведення в Україні заходів міжнародного масштабу для кращої поінформованості населення іноземних держав тощо [20].

Важливість практичного впровадження публічної дипломатії обґрунтовує і С. Гуцал, пояснюючи це зростанням ролі «м'якої сили» у світі. Для України публічна дипломатія, на думку дослідника, є найефективнішим інструментом реалізації національних інтересів та просування позитивного міжнародного іміджу [5].

Дещо інший підхід до розуміння «м'якої сили» представлений науковим доробком Ю. Константинової. Використання «м'якої сили» у сфері культурної дипломатії трактується як здатність впливати на міжнародні події за допомогою іміджу країни та її репутації, як своєрідний механізм компенсації малим державам нестачі «жорсткої сили» (військової, економічної та ін.) [9].

Подібно й П. Гай-Нижник та Л. Чупрій наголошують на необхідності активізації культурної та освітньої дипломатії як основної складової «м'якої сили» України в контексті підвищення її зовнішньополітичного авторитету. Така необхідність зумовлена тим, що саме освітні і культурні проекти, а також наукові обміни вважаються найефективнішими, найперспективнішими і найтривалішими в часі. Дослідники зазначають і той факт, що культурно-освітня діяльність якнайкраще сприяє формуванню в зарубіжних країнах «агентів впливу» та просуванню на лідерські позиції осіб, які репрезентують цінності певної країни [4].

Натомість О. Семченко досліджує «м'яку силу» України через складову спортивного іміджу країни. Вчений акцентує увагу на необхідності проведення в Україні якомога більшої кількості знакових спортивних заходів. Активізація позиції у сфері спорту дасть змогу нашій державі підвищити рівень популярності за кордоном, а також стане привабливим чинником для іноземних туристів, інвесторів і організаторів різних спортивних турнірів. Відтак, на думку О. Семченка, саме репутація спортивної держави має стати основою зовнішньополітичної стратегії «м'якої сили» України [17].

Кожна сучасна держава прагне створити дієве міжнародне лобі, щоб впливати на владну еліту іноземних держав задля успішного просування національних інтересів, нарощення потенціалу «м'якої сили», підвищення позитивного іміджу власної держави тощо. За сучасних геополітичних умов функцію етнічного лобі виконує діаспора, яка набуває політичної суб'єктності та стає самостійним впливовим міжнародним актором. З огляду на це, І. Мусієнко наголошує на доцільності активізації саме етнічного лобізму як інструменту реалізації вітчизняної «м'якої сили». Для України, яка належить до країн із найбільшою діаспорою, діяльність діаспоральних груп є важливим ресурсом у зовнішній політиці держави. Враховуючи існуючі проблеми у сфері етнічного лобіювання нашої держави, дослідник наголошує на переосмисленні та посиленні вітчизняної діаспоральної політики, головно, через позиціонування Української держави як суб'єкта діаспоральної політики та повноцінне науково-методичне, нормативно-правове, інституціональне, фінансове, кадрове, інформаційне її забезпечення. Важливим фактором сприяння тут є виділення коштів на фундацію за кордоном наукових центрів, кафедр україністики, а також

залучення діаспорних кадрів до реалізації проектів з посилення інформаційної присутності України в закордонному медіапросторі тощо [13].

Цікаву позицію щодо смислового навантаження «м'якої сили» України висловив М. Михальченко. «М'яка сила» сучасної України, на думку дослідника, реалізується через її миротворчий потенціал при вирішенні численних конфліктів, здійснення ненасильницької політичної революції тощо. В праці також наголошується на перспективі посилення вітчизняної «м'якої сили» у контексті розвитку зв'язків між країнами Європи та Азії, за якого Україні буде відведено роль своєрідного «містка» між Сходом та Заходом [12].

Значний внесок у дослідження практичних аспектів реалізації «м'якої сили» України здійснює Інститут світової політики (ІСП). Особливо значущим є проект «М'яка сила» України в регіоні: інструмент ефективної зовнішньої політики», який є першим комплексним дослідженням регіональної значущості України (політичний та економічний рівні, а також рівень публічної дипломатії) у шести державах: Польщі, Румунії, Молдові, Грузії, Білорусі та Росії. Результати дослідження зафіксовані в аналітичній доповіді про потенціал «м'якої сили» України в регіоні, а також рекомендації щодо його подальшого зміцнення. Ключовим для України тут є вдосконалення економічної і політичної моделі розвитку держави, позаяк саме такий образ стане для сусідніх держав яскравим прикладом для наслідування. Не менш важливим є розвиток віртуальної та медіадипломатії, сприяння вивченню українознавчих дисциплін закордоном, збільшення кількості програм обміну в сфері освіти та науки, а також квот для іноземних громадян та закордонних українців на безкоштовне навчання у вітчизняних вишах тощо [14]. До потенційних джерел вітчизняної «м'якої сили» зараховують спортивний потенціал, політику нерозповсюдження ядерної зброї, туристичну привабливість, енергетичне партнерство тощо. Акцент на політичну складову, зокрема демократизацію через вибори, як важливого джерела «м'якої сили» України зроблено в іншому дослідженні ІСП «Три сценарії розвитку Україна-ЄС після виборів» [21].

Цілком очевидно, що на сьогодні питання змісту «м'якої сили», шляхів її реалізації сучасною Україною займає вагомe місце серед досліджень вітчизняних науковців. Проте, все ще неперіоритетне. З огляду на постійний розвиток та трансформацію системи міжнародних відносин, дослідження цієї теми для України зумовлено потребою у реформуванні не лише зовнішньої, а й внутрішньої політики, можливості покращення іміджу держави як у регіоні, так й у світі загалом тощо. Водночас відкритим залишається питання щодо шляхів реалізації Україною політики «м'якої сили». Умовно можемо виокремити три тематичні підходи до визначення змісту «м'якої сили». Перший орієнтується на *культурну політику*, враховуючи освіту та спорт, а два інших – *демократичні цінності* та *публічну дипломатію* у широкому її розумінні. Очевидною є доцільність реалізації вітчизняної «м'якої сили» саме через культурну складову. Це зумовлено, насамперед, існуючою політичною та економічною нестабільністю, яка, останнім часом, значно загострилась у зв'язку з невизначеністю зовнішньополітичного курсу Української держави. Оскільки питання змісту «м'якої сили», шляхів її реалізації сучасною Україною залишається поки що відкритим, актуальною залишається потреба у дослідженні перспективних джерел вітчизняної «м'якої сили» та здійсненні порівняльного аналізу ефективності використання одного ресурсу у зіставленні з можливостями інших, що створює основу для подальших наукових досліджень.

1. Белоусова Н. Б. «М'яка» сила як потенціал зовнішньополітичного впливу держави / Н. Б. Белоусова // *Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. пр.* – К.: Київський національний університет ім. Т. Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2012. – Вип. 107 (Частина I). – С. 148–151. 2. Бондаренко В. О. Інформаційні впливи та інформаційні операції / В. О. Бондаренко, О. В. Литвиненко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.defpol.org.ua/site/index.php/uk/publikaci/doc_download/24. 3. Ваганова О. В. Роль засобів масової комунікації у процесі глобалізації: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. політичних наук: спец. 23.00.03 «Політична культура та ідеологія» / О. В. Ваганова. – К., 2003. – 16 с. 4. Гай-Нижник П. Культура як основа «м'якої сили» держави Україна в контексті підвищення її зовнішньополітичного авторитету / П. Гай-Нижник, Л. Чупрій [Електронний ресурс]. – Режим

доступу: http://www.bulava.info/hai-nyzhnyk_chupriy.html. 5. Гуцал С. А. Публічна дипломатія як сучасний пріоритет зовнішньої політики держави / С. А. Гуцал // Стратегічні пріоритети. – 2010. – № 3 (16). – С. 106–113 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/sp/2010_3/106-113.pdf. 6. Зернецька О. Жорстка боротьба за м'яку владу у світі: (конкуренція в Інтернеті та за Інтернет) / О. Зернецька // Зовнішні справи. – 2010. – № 7/8. – С. 42–46. 7. Зернецька О. Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні взаємовідносини / О. Зернецька. – К.: Освіта, 1999. – 352 с. 8. Коломієць В. Ф. Формування ноополітичних технологій – атрибут інформаціологічного розвитку цивілізації / В. Ф. Коломієць [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pmv/2010_1/09%20kolomiets.pdf. 9. Константинова Ю. В. Поняття «культурна дипломатія» в сучасному науковому дискурсі / Ю. В. Константинова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://istfak.org.ua/tendentsii-rozvytku-suchasnoi-systemy-mizhnarodnykh-vidnosyn-ta-svitovoho-politychnoho-protsesu/186-zovnishnia-polityka-derzhav-svitu-v-umovakh-hlobalizatsii/658-ponyattya-kulturna-dyplomatiya-v-suchasnomu-naukovomu-dyskursi>. 10. Луценко А. В. «М'яка сила» в сучасній геополітиці: Монографія / А. В. Луценко, Г. А. Піскорська. – К., 2011. – 216 с. 11. Макаренко Є. А. Віртуальна дипломатія: підр. / Є. А. Макаренко, Н. О. Піпченко. – К.: Центр вільної преси, 2010. – 302 с. 12. Михальченко М. І. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи / М. І. Михальченко. – Дрогобич: Відродження, 2004. – 488 с. 13. Мусієнко І. В. Етнічний лобізм як інструмент нароцування «м'якої сили» України / І. В. Мусієнко // Гілея: науковий вісник. – К., 2013. – Випуск 77 (10). – С. 280–283. 14. «М'яка сила» України в регіоні: інструмент ефективної зовнішньої політики / А. Гетьманчук, Є. Єнін, К. Зарембо та ін. / Інститут світової політики. – К., 2011. – 111 с. 15. Най Дж. Якщо у сусідів України різне бачення політики, досить важко підібрати шлях, який зацікавить всі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iwr.org.ua/ukr/public/340.html>. 16. Ожеван М. А. Основні напрями зовнішніх інформаційно-маніпулятивних впливів на суспільні трансформації в Україні: засоби протидії / М. А. Ожеван // Стратегічні пріоритети: наук.-аналіт. щокв. зб. / Нац. ін-т стратегічних дослідж. – К.: НІСД, 2011. – № 3 (20). – С. 118–126. 17. Семченко О. Спортивний імідж України / О. Семченко // Освіта регіону: Політологія. Психологія. Комунікація. – № 4. – 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.social-science.com.ua/публікація/924_Спортивний%20імідж%20України. 18. Скаленко О. К. Глобальні резерви поступу: інформація + інтелект + інновації / О. К. Скаленко. – К.: Основи, 2000. – 398 с. 19. Слісаренко І. Теорія і практика «м'якої сили» в міжнародних відносинах / І. Слісаренко // Social-science. – 2008. – №1-2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.socialscience.com.ua/публікація/24_Теорія%20і%20практика%20«м'якої%20сили»%20в%20міжнародних%20відносинах. 20. Тищенко-Тишовець О. М. Публічна дипломатія у системі зовнішньої політики: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. політ. наук: 23.00.03 «Політична культура та ідеологія» / О. М. Тищенко-Тишовець. – К., 2011. – 20 с. 21. Три сценарії розвитку Україна-ЄС після виборів: вплив виборчих перегонів на «м'яку силу» України / А. Гетьманчук, О. Пиливець, С. Солодкий / Інститут світової політики. – К., 2012. – 54 с. 22. Цюрупа М. Поняття «м'якої сили» держави та особливості її застосування в сучасній світовій політиці / Михайло Цюрупа // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2007. – Вип. 36: Курасівські читання Влада і суспільство в сучасній Україні: механізми взаємодії. – К.: Знання України, 2007. – С. 47–59. 23. Nye J. S. Soft Power: The Means to Success in World Politics / J. S. Nye. – New York: Public Affairs Group, 2004. – 191 p.